
Полонська Тамара Костянтинівна

канд. пед. наук, старший науковий співробітник
провідний науковий співробітник відділу навчання іноземних мов
Інститут педагогіки НАПН України, Україна

МЕНТАЛЬНА КАРТА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У 5–6 КЛАСАХ ГІМНАЗІЇ

Одним із пріоритетних напрямів сучасного вітчизняного освітнього процесу є формування та розвиток критичного мислення учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), у тому числі й гімназій. Особливу актуальність проблема набула у зв'язку з проведенням реформи Нової української школи.

Ідею навчання *критичного мислення* як наскрізного вміння, що розвивається засобами всіх предметів і є підґрунтям для формування компетентностей учня, відображено в Концепції нової української школи (2016), Державному стандарті початкової освіти (2018), Державному стандарті базової середньої освіти (2020), навчальних програмах з іноземних мов для 5–9 класів ЗЗСО (2017; 2021).

Зокрема, у новій Модельній навчальній програмі з іноземної мови для 5–9 класів (2021) передбачається оволодіння учнями певними *уміннями критичного і системного мислення*, а саме: *розуміння й аналіз зв'язків між ідеями та аргументами; оцінка ідей, аргументів і варіантів; розв'язання проблем і прийняття рішень*. Значення цих умінь розкрито за допомогою комплексу мисленневих операцій – дескрипторів: *визначати, ідентифікувати, порівнювати, відрізняти, аналізувати, вивчати, добирати, ставити запитання, порівнювати, ураховувати, інтерпретувати, оцінювати* тощо [1].

Українська дослідниця питань розвитку критичного мислення в учнів ЗЗСО Олена Пометун, розглядаючи цей термін з педагогічної точки зору, трактує його як «окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю й рефлексивністю та передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти» [2, с. 94]. На думку вченої, таке визначення дає змогу вчителю побудувати навчання як поетапне формування кожного з названих вище мисленневих умінь і водночас звернути увагу на процес розвитку характеристик самого процесу мислення учня.

Проаналізувавши визначення «критичне мислення» різними авторами, можна зробити висновок, що воно (критичне мислення) – це здатність людини аналізувати інформацію з позиції логіки, вміння приймати обґрунтовані рішення та застосовувати отримані результати для розв'язання як стандартних, так і нестандартних життєвих проблем. Тобто, критичне мислення означає не критику або негативність суджень, а раціональний розгляд різних підходів з метою прийняття обґрунтованих суджень і розв'язань.

Для розвитку критичного мислення на уроках іноземної мови доцільно, на нашу думку, використовувати різні методи і прийоми: *Мозковий штурм, Діаграму (Коло) Венна, Кластер, Кошик ідей, Вибір афоризму, Концептуальне колесо, Кола по воді, Дерево припущень, Ментальну карту, Ажурну пилку, Карусель, Тонкі й товсті запитання*,

Ромашку Блума, Шість капелюхів, Зигзаг, Синквейн, ПРЕС, Есе, Займи позицію, Шкала думок, Плюс-Мінус-Цікаво, Риб'ячу кістку тощо.

Одним з ефективних, захоплюючих і популярних серед учнів методів є «ментальна карта» – *Mind Map*, яку відкрив у 60-х роках минулого століття британський психолог Тоні Б'юзен (Tony Buzan). **Ментальна карта** (інші назви: *інтелект-карта, карта пам'яті, карта розуму, карта знань*) є технологією зображення інформації у графічному вигляді, що використовується для мозкового штурму, творчого мислення, розв'язання проблем, організації та фіксації ідей, упорядкування інформації тощо. Карта відображає зв'язки (сміслові, асоціативні, причинно-наслідкові тощо) між поняттями або частинами, що становлять проблему/тему.

Автор методики запам'ятовування, творчості та організації мислення, тобто ментальної карти, Тоні Б'юзен [3] запропонував основні правила її побудови (MindMapping), а саме:

1. Об'єкт уваги (проблема/тема) зосереджується в самому центрі (Subject).
2. Основні підтеми, пов'язані з об'єктом уваги, розходяться від центрального образу як гілки (Idea).
3. Гілки, які приймають форму плавних ліній, позначаються чи пояснюються ключовими словами чи образами. Другорядні ідеї (мікротеми) також зображуються гілками, які відходять від гілок вищого порядку (Sub-idea).
4. Гілки формують пов'язану вузлову систему.

Ментальну карту учні можуть створювати самостійно на класній дошці, на фліпчартах, у своїх зошитах, на окремих аркушах паперу (краще, щоб розмір паперу був не меншим формату А4). Побудова карт не потребує особливих художніх здібностей: потрібно лише мати ідею, фантазію та кольорову крейду або олівці (фломастери, маркери, фарби). Ментальні карти можна також створювати і за допомогою окремих комп'ютерних програм (наприклад, ConceptDraw, MindMap, MindMapper та ін.) і сервісів <http://cooogle.it>; <http://app.popplet.com> тощо.

На нашу думку, створення подібних ментальних карт буде доцільним у 5–6 класах гімназії при ознайомленні учнів із програмною тематикою ситуативного спілкування: «Я, моя родина, мої друзі», «Шкільне життя», «Відпочинок і дозвілля», «Спорт», «Природа», «Подорож», «Свята і традиції», «Україна» тощо та при засвоєнні того чи іншого граматичного матеріалу (наприклад, *Present: Present Simple, Present Continuous; Past: Past Simple, Past Continuous, Present Perfect Simple* тощо). У процесі вивчення усієї зазначеної тематики передбачається розвиток критичного мислення учнів.

Пропонуємо зразок побудови ментальної карти «Овочі» (рис. 1). Тема «Овочі» (“Vegetables”) є центральним елементом карти, від якого відходять чотири підтеми, що означають овочі за кольором (*жовті, білі, червоні, зелені*). У свою чергу підтемам підпорядковуються мікротеми, які уточнюють назви овочів за кольором (наприклад, *білі*: часник, цибуля, картопля, гриби). Цю карту можна ще розширити за рахунок додаткових мікротем до кожного овочу (наприклад, *редька*: кругла, довга, овальна).

До зазначених підтем учні можуть додати ще такі, як *помаранчеві* та *фіолетові*, а до них відповідні мікротеми – назви овочів (наприклад, *помаранчеві*: морква, гарбуз тощо; *фіолетові*: баклажан, капуста тощо).

Навчати учнів самостійно створювати ментальні карти потрібно поступово: спочатку аналізувати готові зразки, потім створювати у класі колективно з учителем, згодом у групах, і лише після цього давати індивідуальні завдання щодо побудови карт на уроках або вдома.

Ментальна карта служить візуальною опорою при засвоєнні іншомовної лексики і граматики. Робота з нею сприяє формуванню іншомовного монологічного мовлення, мимовільному запам'ятовуванню навчальної інформації, тривалому утриманню в пам'яті

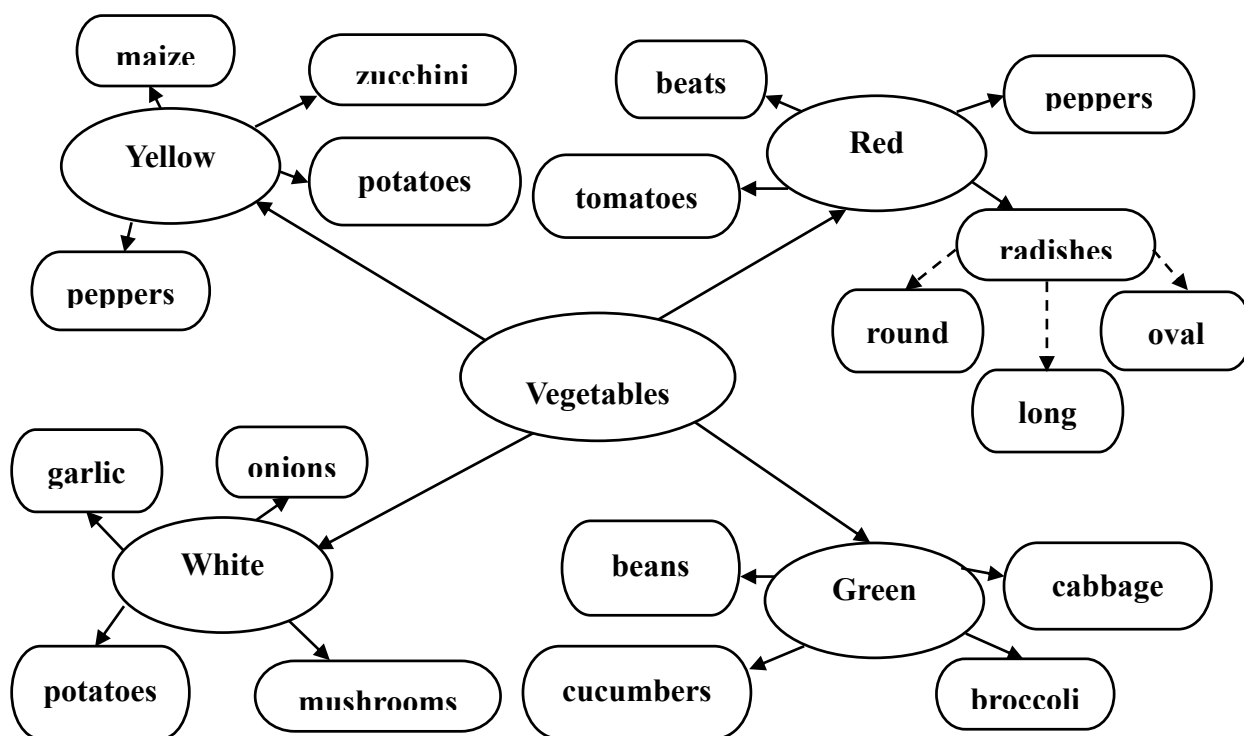

Рис. 1. Ментальна карта «Овочі»

змісту навчальної інформації, зростанню мотивації, а, отже, і досягненню головної мети навчання іноземної мови – володіння нею як засобом спілкування. Побудова учнями індивідуальних ментальних карт дозволить учителеві оцінити рівень розуміння ними навчального матеріалу, а самим школярам допоможе обирати й осмислювати основну інформацію та критично її аналізувати. Графічний спосіб подачі інформації захоплює дітей, дозволяє їм краще систематизувати, запам'ятовувати і засвоювати матеріал, що вивчається. Як результат, покращується їхня пам'ять і мислення, що позитивно позначається на результатах навчальних досягнень з іноземної мови, що вивчається. Ментальні карти доцільно використовувати для формування навичок усіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння (діалогічне й монологічне мовлення), читання й письма. Формування критичного мислення учнів доцільно розпочинати в початкових класах, і продовжувати його розвиток у гімназії та профільній школі.

Список використаних джерел:

1. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / автори: Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І. та ін. Рекомендовано МОН України: Наказ від 12.07.2021. № 795. 42 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1LvrlJuvpo3CMswCPptWQozxXDQpquH-/view>
2. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи. Київ : Освіта, 2020. 192 с.
3. Buzan Tony. Mind Map Mastery: The Complete Guide to Learning and Using the Most Powerful Thinking Tool in the Universe. London : Watkins Publishing, 2018. 224 p.